

KURT JACOBSEN: Aksel Larsen – en politisk biografi. Vindrose, 1. udgave 1993. 5. oplag, 710 s.

Kurt Jacobsen, der tidligere har skrevet grundige studier over DKPs tidlige historie, udgav i 1993 sin monumentale politiske biografi over Aksel Larsen. Den meget velkrevne bog blev en stor salgssucces og kom i mange oplag. I 1995 er den også udkommet som billigbog. Kurt Jacobsen har medvirket i radioudsendelser om emnet. Der var mange fejl i førsteudgaven, de fleste er heldigvis blevet rettet inden 5. oplag. Den blev indleveret som disputats og blev januar 1994 forsvaret og senere konfereret ved Odense Universitet.

Hverken Aksel Larsen eller hans parti i mange år, DKP, fik større direkte betydning i dansk politik. Men indirekte betød Aksel Larsen og hans lille kommunistparti en hel del, især for meningsdannelsen. For bag DKP anede samtiden, og ikke med urette, Sovjetunionen og det store sovjetiske parti. Og al frygt for og had til kommunismen kunne samles om Aksel Larsens markante person.

Der er ikke før skrevet videnskabeligt om Aksel Larsen, så det er ikke uden grund, at bogen for det meste blev opfattet som sensationel. Der til kom, at Kurt Jacobsen har haft nye kilder til sin rådighed, såvel danske, tidligere østtyske som russiske. Forfatteren har som den første haft adgang til Aksel Larsens privatarkiv, og har også som korrespondent i Moskva for »Land og Folk« og ved studieophold i Sovjet fra sidst i 1980'erne, kunnet drage fordel af Glasnost og de nye tider i Sovjet, hvor adgangen til de hidtil så hermetisk tillukkede sovjetiske arkiver blev lettere.

Forfatteren har ganske vist kun kunnet udnytte de russiske arkiver til 1950'erne, og, i lighed med mange andre, ikke det mest hemmelige af arkiverne, præsidentens arkiv, hvor væsentlige dokumenter fra mange forskellige samlinger ligger.¹ Især har det været givtigt at studere Kominterns arkiv. DKPs egne akter, der nu er afleveret til Arbejderbevægelsens Arkiv, oplyser f.eks. ikke meget om 1930'erne, men det gør det omhyggeligt bevarede Kominterns arkiv. Indberetninger fra DKP om partiets virke i Danmark, Kominterns brevveksling med ledende DKPer og

¹ Om adgangen til de russiske arkiver, se bl.a. artikler i *The Slavic Review*, 1993, Fall, no 3: Amy Knight: *The Fate of the KGB Archives*, p. 582-586, og *The Slavic Review*, Spring, 1993, no 1, Discussion: *Research, Ethics and the Marketplace: The Case of the Russian Archives*, p. 87-100, og *The Slavic Review*, Winter, 1993, no 4, *On the Russian Archives: An interview with Segei V. Mironenko*, p. 839-846, og *The Slavic Review*, Summer, 1993, no 2: *The Case of the Russian Archives: An Interview with Iurii N. Afanas'ev*, p. 338-352.

møder i Moskva mellem Kominterns folk og DKP-lederne giver et godt indblik i DKPs virke og problemer, både i Danmark og i forhold til »organerne« i Moskva. Fra 1950-57 er der brugt visse sovjetiske indberetninger, men så tynder det ud.

Ét er, at forfatteren har fundet meget nyt og spændende kildemateriale. Noget andet er, hvordan det udnyttes, d.v.s. hvordan det fortolkes. Det er selvfølgelig interessant at få udførlige referater af artikler og især af hidtil ukendt internt materiale fra DKP-ledelsens overvejelser, men det ville have været bedre, hvis forfatterens tilgang til de nye kilder havde været præget af en mere kritisk indstilling. Forfatteren nøjes for ofte med et ukommenteret referat af Aksel Larsens eller andres syn. Derved kommer teksten på vigtige punkter til tider til at modsige sig selv – når der uden kommentar fra forfatteren refereres forskellige udsagn, endog fra samme person. Det giver selvfølgelig bogen en vis rummelighed, men også en betydelig uskarphed i tolkningen.

Det er et kendt problem ved enhver biografi, at forfatteren let kommer til at antage samme meninger som hovedpersonen. Det er i udpræget grad tilfældet med denne bog. Forfatteren er ret spag i sin kritik af »helten« og overbetoner stærkt de gange, Aksel Larsens udsagn passer med bogens hovedopfattelse, nemlig at Aksel Larsens kurs i DKP fra 1930erne var for en Sovjetkritisk, demokratisk og selvstændig, national og dansk kurs på venstrefløjen i dansk politik. Sat på spidsen ser forfatteren fra 1930erne i Aksel Larsen kimen til det senere brud med DKP og Sovjet og stiftelsen af SF.

Når forfatteren når til denne konklusion, skyldes det nok også, at hovedmassen af det anvendte kildemateriale ikke er det offentlige materiale. Undersøgelsen drejer sig ikke meget om Aksel Larsens og DKPs virke i Folketinget eller i pressen og ved møder, men i overvejende grad om internt dansk og russisk materiale. Vi får således ikke en nøje analyse af DKPs eller Aksel Larsens holdning til væsentlige politiske spørgsmål fra 1930erne til Aksel Larsens afgang som formand for SF i 1968. Denne periode rummede ellers et utal af vigtige indenrigspolitiske og udenrigspolitiske valg for dansk politik. Kurt Jacobsen virker bedre til at fortælle end til at analysere.

Forfatteren er mest interesseret i at konstatere Aksel Larsens rolle på de indre linjer, dels i DKP, dels i forholdet til Sovjet. Bogen er meget lukket omkring det kommunistiske univers. Hverken det øvrige danske samfund eller de internationale forhold inddrages andet end punktvis i fremstillingen. Derved fortregnes portrættet af Aksel Larsens politiske virke i dansk offentlighed betydeligt. For forfatteren vil fra 1930erne, og især fra Aksel Larsens ophold i Moskva i 1937, dokumentere, at Aksel

Larsen på ingen måde var et lydigt og villigt redskab for den givne sovjetiske politik, men en besværlig, kværunderende, undertiden bedreviddende og trodsig kommunist. En række kilder viser, at sovjetiske myndigheder, herunder Komintern, gang på gang under hans lange karriere viste deres dybe mistillid til Aksel Larsen.

På den anden side viser forfatteren ikke, at Aksel Larsen på noget væsentligt punkt afgjort gik imod den sovjetiske politik i den danske offentlighed før i 1956. Direkte adspurgt herom af den ene opponent, professor Bent Jensen, ved forsvarshandlingen i Odense, kunne forfatteren da heller ikke komme med eksempler herpå. Og hvor bæredygtige er de eksempler, som forfatteren giver på uoverensstemmelser, egentlig?

Det vigtigste eksempel, som forfatteren gang på gang i bogen vender tilbage til, er nok de forhør, Aksel Larsen blev udsat for i Moskva i juni 1937 ved ledende Kominternfolk, om DKPs utilfredsstillende politik i Danmark. Referaterne viser ganske rigtigt, at Aksel Larsen blev udsat for stærk kritik, men det afgørende er da, at Aksel Larsen følger kritikken og i hvert fald derefter, om ikke før, søger at iværksætte Folkefrontpolitikken. Det ses især ved DKPs kongres i Odense i 1938. Men *var* der så stor modstrid mellem Aksel Larsen og Komintern, som disse møder kunne tyde på? Forfatteren nævner, at Aksel Larsen i sagen om Den Spanske Borgerkrig var uvillig til at følge Folkefrontkursen, med samarbejde med socialdemokraterne, og til støtte for den spanske republik mod Franco og dennes tyske og italienske hjælpere. Hans »bevis« er et brev fra Aksel Larsen til Arne Munch-Petersen den 7. august 1936. Dette skulle vise, at Aksel Larsen var negativ over for et hjælpearbejde til Spanien sammen med Socialdemokratiet. Forfatteren siger endog, at DKP hermed fra årsskiftet 1936-37 for alvor var på kollisionskurs med Kominterns ledelse, se s. 141.

I det pågældende brev, der ses i Kominternarkivet, og som haves i kopi i Arbejderbevægelsens Arkiv, står imidlertid for det første ikke det, som forfatteren vil have frem, men det modsatte! Aksel Larsen roser nemlig i dette brev den socialdemokratiske presse og dens behandling af krigen i Spanien, og han ville bestemt samarbejde med Socialdemokratiet, men han ser, at det taktisk, af hensyn til de politiske modstanderne, ikke ville være klogt med en officiel henvendelse. Og for det andet. Læser man den kommunistiske avis »Arbejderbladet«, der også rummer artikler, taler og opråb fra Aksel Larsen, for 1936-37, kan man se, at DKP, med Aksel Larsen i spidsen, nærmest dagligt, fra juli 1936, udnyttede krigen i Spanien til at få DKP ind i den politiske varme i Danmark, d.v.s. i et samarbejde med andre progressive, såsom Socialdemokratiet.

Når det ikke blev til noget, skyldtes det Socialdemokratiets – såvel ved Stauning, Hartvig Frisch som ved Hedtoft-Hansen – faste, konsekvente, ja hånlige afvisning af DKPs tilnærmelsesforsøg. Det ses i »Social-Demokraten«, og det ses i Folketingets debatter om Spanien. Sandheden var jo, at det lille DKP ikke parlamentarisk kunne bruges i dansk politik, og at dets folkefrontskurs snarere var en belastning for Socialdemokratiet end en fordel. Højrefløjen i dansk politik undlod da heller ikke at udnytte DKPs frierier til det yderste. Spaniensagen kan ikke ud fra den pågældende kilde, og endnu vigtigere, heller ikke ud fra samtidens offentlige debat, bruges til at dokumentere, at Aksel Larsen her afveg fra Kominterns kurs.

Det bemærkelsesværdige ved Aksel Larsens ophold i Moskva i maj-juni 1937 er vel noget helt andet. Hvis Aksel Larsen var så kritisk over for Sovjet, som forfatteren vil have os til at tro, hvorfor brød han så ikke med Stalins regime på dette tidspunkt – og ikke først i 1958? Forfatteren nævner selv den angstfyldte atmosfære i Moskva, hvor mange kammerater forsvandt i Stalins terror netop på det tidspunkt. Aksel Larsen, med sine russiskkundskaber, kan ikke have været uvidende om, hvad der skete i Sovjet. Forfatterens forklaring her som andetsteds i bogen, hvor almindelige læsere må undre sig, er, at troen på Sovjet fangede. (s. 145, 194, 230, 236-37, 443) Kommunismen er ellers altid blevet udlagt som værende en videnskabelig socialisme, men her forklares det som noget religiøst, en trossag. Og denne forklaring er sikkert rigtig. Den svarer pudsigt nok til en af forklaringerne hos arge kritikere af kommunismen som Arthur Koestler eller Bent Jensen.²

Side 450 refererer forfatteren blot, at Aksel Larsen i maj 1956 sagde, at han ikke havde vidst, hvor galt det stod til i Sovjet, men der er ingen kommentar fra forfatteren. Senere fremhæver forfatteren ellers gentagne gange (s. 532, 558, 591), at Aksel Larsen var *meget* vidende om Sovjet og Stalintiden. Det virker troligt, for Aksel Larsen var flere gange i Sovjet i mellemkrigstiden, og iøvrigt kunne han udførligt læse om forholdene i samtidens danske presse. Som eksempel kan nævnes en leder i »Social-Demokraten« den 30. december 1937 om Stalins ødelæggende terror og uhyggen i Moskva. Lederen nævnte, at selv den sovjetvenlige Peter Freuchen, der lige havde været i Moskva, og det franske kommunistparti bemærkede denne uhygge, men at Aksel Larsen var *for* kritikløs. Så nogle i samtiden gjorde altså Aksel Larsen opmærksom på hans »blindhed«!

² Bent Jensen: Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle. Gyldendal, 1984, s. 180-182. Dette værk ses iøvrigt ikke i Kurt Jacobsens litteraturliste!

Det gjorde f.eks. også den konservative Victor Pürschel i Folketinget den 31. marts 1938. Han nævnte de ufrie forhold i Sovjet, og bad Aksel Larsen træffe en afgørelse »om han er nationalt indstillet, eller han er internationalt indstillet, og han kommer til at træffe sin afgørelse, om han ønsker, der skal være frihed for anderledes tænkende i det samfund, han kæmper for. I så fald må han afsværgе kommunismen. Så er han den rette mand til at kæmpe for frisind og frihed, men så længe han ikke har gjort det, er hans ord her kun tomme talemåder. Vi ved alle, at der står ikke bag disse ord en mand, der ville gennemføre dem og stå ved dem, hvis han havde magten.«³ Aksel Larsen indså ikke rigtigheden af dette dilemma i 1938, men først i 1958.

Der var også en del troende kommunister, der langt hurtigere end Aksel Larsen fik øjnene op for kommunismens sande væsen i Sovjet. Arthur Koestler, den ungarske kommunist, der var i Spanien som korrespondent under den Spanske Borgerkrig, blev hurtigt klogere. En Herbert Wehner, der også i 1937 som kommunist var i Moskva og dér angav mange af sine kammerater, som således blev ofre for udrensningen, virkede fra 1946 som efterhånden fremtrædende socialdemokrat. Den kendte franske forfatter, André Gide, skrev to bøger, der udkom i henholdsvis november 1936 og juli 1937, med en nådesløs kritik af det stalinske terrorregime. Han opholdt sig fra midten af juni 1936 to måneder i Sovjet og havde før dette ophold været en mangeårig beundrer af Sovjet. Gides bøger medførte en større europæisk debat, om hvordan Sovjetstyret var. Gide henviste i debatten til, at han ville se tingene, som de var, ikke som det var ønskeligt, at de skulle være. Nogle af de ledende spanske kommunister, der efter års hårde kampe i Spanien søgte tilflugt i Sovjetunionen fra 1939, blev dybt desillusionerede over, hvad de så dér. Det gjaldt f.eks. Jesús Hernández Tomás, spansk kommunistisk minister september 1936 til april 1938, og medlem af Kominterns eksekutivkomité. Han udgav i 1953 en bog om Sovjets forræderi.⁴

En række østeuropæiske kommunister, med udsigt til straffe som henrettelser eller fængsel, opponerede mod Stalins form for kommunisme 1948-49, såsom Gomułka i Polen, Clementis i Tjekkoslovakiet,

³ Rigsdagstidende, Folketinget II, 1937-38, spalte 4657.

⁴ Wehners rolle strejffes af forfatteren s. 174, Koestler er nævnt s. 341. Ingen af dem optræder iøvrigt i personregistret.

Om Wehner se iøvrigt: Wayne C. Thompson: *The Political Odyssey of Herbert Wehner*. Boulder, Colorado, 1993. Og, Reinhard Müller: *Die Akte Wehner*, Moskau 1937-41. Rowohlt, Berlin, 1993. Om André Gide, se f.eks. Marcello Flores: *L'Immagine dell'URSS. L'Occidente e la Russia di Stalin, 1927-1956*. Il Saggiatore, 1990, s. 284-291. Om Jesús Hernández Tomás, se f.eks. D.W.Pike: *In the service of Stalin. The Spanish Communists in Exile 1939-1945*. Clarendon Press Oxford, 1993, s. 157-159.

Rajk i Ungarn, Patrascanu i Rumænien og Kostov i Bulgarien. På dette tidspunkt var Aksel Larsen imidlertid ude efter danske »titoister«, det vil sige nationalt sindede kommunister, se s. 402. Det er derfor ude af proportion at kalde Aksel Larsens kamp for selvstændighed og brud med Moskva i 1958 for en bedrift i international målestok, s. 607. Det var sent, og det var uden den store risiko for sanktioner. Sammenligningen samme sted med 1970ernes sydeuropæiske eurokommunisme er bedre på den led, at en eurokommunist som Santiago Carrillo i Spanien nok var kritisk over for Sovjet, men ikke var kendt for internt i partiet at være demokratisk anlagt, tværtimod. PCE faldt fra hinanden i 1980erne, ikke mindst på grund af Carrillos gamle stalinistiske uvaner i måden at styre partiet på.

Aksel Larsen brød ikke med Moskva i 1937, men virkede fortsat i over 20 år for DKP, og så var prisen tydeligvis den, at han måtte følge Sovjets anvisninger. Og det gjorde han. Det var derfor ikke som forfatteren beskriver det (s. 209) paradoksalt, at Aksel Larsen blev national på Sovjets ordre. Det var i 1930erne og længe efter vilkårene for en kommunistleder, at Moskvas syn, med alle svingninger, skulle udføres. Bogen giver et fascinerende og skræmmende indblik i den dunkle halvverden, hvor en i Danmark ugleset DKPleder og i Moskva ofte kritiseret partileder måtte færdes. Det var mærkeligt nok ikke Aksel Larsen, men Arne Munch-Petersen, der måtte lade livet i Moskva. Fra efteråret 1937 ser også forfatteren, at Aksel Larsen følger Folkefrontparolen fra Komintern, med klimaks i Odense mødet i juni 1938.

Ikke trods, men følgagtighed var således resultatet af Aksel Larsens ophold i Moskva i 1937, også hvor det var ubehageligt – som f.eks. hans tavshed om Arne Munch-Petersens skæbne, hans tavshed om Sovjeregimets karakter, hans forsvar for Molotov-Ribbentrop pagten i 1939, hans angreb på England og Frankrig 1939-41 og deres imperialistiske krig, og ikke mindst hans uhæmmede hyldest til Stalin efter 1945. Aksel Larsen var nok udsat for mistanker fra forskellige sovjetiske myndigheder, og det kunne udnyttes af nogle af hans fjender i DKP, men Stalin kunne på den anden side godt lide at have helt loyale folk som sine underordnede, folk, han »havde noget på«. Aksel Larsens »trotskisme« fra 1920erne var måske her et udmærket instrument til at fremkalde lydighed?

Odense-kongressen fra juni 1938 et et godt og centralt eksempel på, at forfatteren for ofte undlader at analysere indholdet i de gengivne tekster (s. 202-205). Læst for sig selv og uden sammenhæng med datidens politiske situation kan de godt tolkes således, at DKP nu midt i 1938 fremstod som et nyt, demokratisk, venstreorienteret parti, med natio-

nale strenge (s. 247, 279, 418 og 474). Men set i lyset af datidens udbredte Folkefrontstrategi er det rimeligere at tolke disse udsagn som DKPs forsøg på at vinde troværdighed ud over sin egen lille medlemskare, ved bredt favnende formuleringer. Det forsøgte en række kommunistpartier i Europa, ud fra Kominterns opfordringer, med større eller mindre held. Målet var at bremse fascismens fremmarch ved et bredt samarbejde med socialdemokrater og progressive borgerlige. I England og Skandinavien var der dog ikke større genklang for denne kurs. DKPs troværdighed som et nationalt og demokratisk parti blev ikke i samtiden vurderet højt.

Forfatteren nævner ofte (s. 301, 307, 335 og 398), at Komintern blev opløst i 1943 og fremhæver også, at kontakten mellem Sovjet og DKP var ringe mellem 1945 og 1950. Det kunne give tesen om DKPs selvstændighed og »danskhed« en vis troværdighed. Men forfatteren nævner ligeledes, at Centralkomiteens afdeling for internationale spørgsmål, stadig med G. Dimitrov i spidsen, reelt varetog Kominterns gamle rolle. Og så sent som 1958 anfører han, at for udenlandske kommunister var, også uden et Komintern, Moskvas ord retningsgivende (s. 536). Det kan her tilføjes, at nyere russisk forskning netop betoner, at den formelle nedlæggelse af Komintern ikke betød, at det koordinerende arbejde fra Moskvas side ophørte. Tværtimod blev Stalins kontrol større!⁵

Selv DKPs indsats i modstandsbevægelsen og Sovjets militære sejre før 1945 betød ikke, at dets troværdighed blev større hos ledende socialdemokrater eller andre demokrater. Forfatterens gennemgang af fusionsforhandlingerne mellem DKP og ledende socialdemokrater 1945 vidner ikke om forståelse for dette forhold (s. 307-12). Citaterne fra Alsing Andersen og Hedtoft i 1945 viste ellers udmærket, at de forstod karakteren af DKP og Aksel Larsens brug af ordet »demokrati«, men forfatterens egen kommentar hertil savnes! Han bruger heller ikke Hal Kochs afvisning af et samarbejde med Aksel Larsen (s. 260) til noget.

Forfatterens brug af ordet »folkedemokrati« vidner ikke om et kritisk forhold til pæne ord brugt af et parti, for hvem demokratisk praksis lå helt fjernt. Han taler begejstret (s. 319-321) om, at DKP i 1945 ville sætte sig i centrum for en bredt favnende politik, med en linje tilbage til Centralkomiteens manifest fra august 1937 og Odense-kongressen juni

⁵ Se f.eks. Kevin McDermott, Jeremy Agnew: *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*. Macmillan, 1996, s. 210-211. – Kurt Jacobsen har senere fastholdt sit synspunkt, jvf. hans debatindlæg i *Historisk Tidsskrift* (norsk), 1997, no.4, s. 315. Se modindlægget fra Torgrim Titlestad, samme tidsskrift, 1998, no. 1, s. 66f.

1938. Det skulle ikke være en revolutionær udvikling, men en alliance mellem arbejdere og mellemlagene, et sandt folkestyre. Forfatteren præciserer det endda sådan, at Aksel Larsen ville et folkedemokrati som i Østeuropa, som f.eks. i Tjekkoslaviet.

Alene udtrykket »folkedemokrati« ville for andre få alarmlysene til at blinke. Forfatteren har imidlertid ingen kommentarer. Han omtaler ikke den Nationale Fronts strategi fra 1943-47, og han tier helt om den vold og terror, der lå bag indførelsen af de østeuropæiske folkedemokratier, således som det i 1946 klart allerede var demonstreret i Polen, Rumænien og Bulgarien. Selv om hans citat af Aksel Larsens beretning september 1946 til Moskva tydeligt nævner behovet for kampe, også med hensyn til udviklingen i Tjekkoslaviet, så drager forfatteren selv ingen konklusioner herom i det danske tilfælde. Først s. 349 viser forfatteren sin skepsis over for DKPs tro på en folkedemokratisk udvikling i Danmark fra 1945, karakteristisk nok ikke ud fra en skepsis om indholdet i DKPs politik, men ud fra en konstatering af modstandernes mistro til DKP.

Det er også betegnende for bogens forsvarende grundtone, at Aksel Larsens åbenhjertige udtalelser i Folketinget i 1933 (s. 115) ikke giver forfatteren anledning til refleksioner over Aksel Larsens forhold til vold og demokrati. Aksel Larsen sagde bl.a., at det var DKPs »absolutte hensigt med vold at tage magten i dette samfund.« Der tales derimod hyp-pigt om Aksel Larsens voksende følelse af at være dansk, om hans nationalfølelse. Fra 1945 taler forfatteren endog om en »ægte og dybtfølt fædrelandskærlighed« hos Aksel Larsen. Men andre gange meddeles det klart, at Aksel Larsens fædreland var Sovjet. Ja, netop under Den kolde Krigs værste fase karakteriseres Aksel Larsen som »så ubetinget loyal og lydør over for parolerne fra Moskva, at har det på noget tidspunkt været berettiget at betegne Aksel Larsen som en »international« marionet, så var det i disse år«. (s. 179, 196, 279, 326, 344, 379-80 og 411). Disse og andre eksempler giver det indtryk, at forfatteren ikke har gennemarbejdet bogen tilstrækkeligt.

Mine kritiske betragtninger over udvalgte og centrale episoder skal dog ikke skjule, at mange og spændende temaer gennemgås kyndigt i bogen. Det gælder Aksel Larsens vanskelige personlige og politiske stilling under Den anden Verdenskrig, hans tilståelser til Gestapo, hans problemer i partiet efter Krustjofs såkaldt hemmelige tale om Stalins fejl i 1956, hans forhold til den sovjetiske invasion i Ungarn, og endelig hans brud med DKP og stiftelsen af SF. Det mærkes tydeligt, at forfatteren mere har sit hjerte med i skildringen af Aksel Larsen i DKP end som leder af SF. Det nævnes også, at Aksel Larsen i SF havde svært ved at

aflægge sig den bøse, autoritære, ja diktatoriske ledelsesstil fra DKP (s. 569 og 583). Det var måske ikke et tilfælde, at Aksel Larsen egentlig befandt sig godt i militæret (jvf. s. 43-44) og i det militante kommunistparti, der også var præget af et klart hierarki, af kommandoveje og et militært lignende sprog.

I forbindelse med Stalins brud med Tito i 1948 dementerer forfatteren sin ellers gentagne tese om Aksel Larsens selvstændighed og danskhed. DKPs holdning til Stalin-Tito striden karakteriseres kort ved at nævne, at for partimedlemmerne fra før 1939 var det en selvfølge med international disciplin inden for de kommunistiske partier! (s. 362). Det svarer ikke til hans tolkning af DKPs danske linje fra 1937-38!

Forfatteren virker for ukritisk over for Aksel Larsens egne senere forklaringer fra 1969-70, men de bruges tit, hvor samtidige kilder åbenbart ikke findes. Det gælder om hans barndom, men også for væsentlige dele af hans voksne liv. Det forekommer mig derimod, at hans brev november 1956 til Mogens Fog er mere afslørende end disse senere kilder (se s. 470-71). I brevet tales nemlig klart om, hvor svært det var for Aksel Larsen at bryde med sit liv, »og fordi jeg gennem 30 år har fået og givet mig selv en partiopdragelse, som har mærket mig til det inderste af rygmarven.«

Kurt Jacobsen har gjort en pionerindsats inden for emnet. Han har ved hjælp af nye kilder fremdraget mange ukendte sider af Aksel Larsens politiske liv. Hans omfangsrige og materialerige bog vil utvivlsomt tjene som et godt og provokerende udgangspunkt for mere detaljerede studier over DKPs og Aksel Larsens rolle i dansk politik.

Kay Lundgreen-Nielsen

⁶ Det polske sikkerhedsapparats terror er blevet fyldigt dokumenteret ved et bind med dokumenter fra dets virke 1945-47, ud fra dets eget arkiv, se Andrzej Paczkowski, red.: Dokumenty do Dziejów PRL. Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Część I: 1945-47. Warszawa, 1994. – Kurt Jacobsen skildrer, s. 358 og 362, hvordan Aksel Larsen var på ferie i Tjekkoslaviet og Polen i juli og august 1948. Se også A.Paczkowskis afsnit, s. 397-428, i Stéphane Courtois (et al.): Le Livre Noir du Communisme. Crimes, terreur et répression. Paris, 1997.